

Příloha č. 5.3 – Média a informace 2. hodina (text pro učitele)

Podklad pro učitele k tématu č. 1 Média a informace – 2. hodina

Jak rozeznat dezinformace a fake news?

Jakým způsobem lze rozpoznat zmanipulované, nebo naopak kvalitní články popisuje Surfařův průvodce po internetu (Gregor. M. a P. Vejvodová, 2019):

„Uvádí autor zdroje, fakta? Hodnotí autor událost, snaží se autor vyvolat strach ve čtenáři, hrát na city, svaluje vinu na někoho nebo nějakou skupinu lidí, používá konkrétní jména nebo často nálepkuje – migranti, uprchlíci, židé, muslimové, ženy, muži, Američané, Rusové apod. Pak je dost možné, že se snaží čtenáře zmanipulovat. Seriózní zpravodajství nebývá zpravidla velké drama a nechává čtenáři prostor pro to udělat si svůj vlastní názor.“

Zdroje

Pokud autor staví svůj článek na nějakém argumentu, nebo konkrétní události, vždycky musí uvést, kde tyto informace získal – zda to byl průzkum, studie, oficiální prohlášení instituce, vyjádření svědka, zúčastněné osoby nebo relevantního experta atp.

Autor by měl být vždy u článku uvedený a dohledatelný. Vždycky se ptejte, co je to za druh textu – zpravodajství, blog, satira, bulvár nebo třeba řetězový mail? Podle jeho charakteru je potřeba přistupovat k obsahu, například satiru brát s nadsázkou a názorový text na blogu nezaměňovat se zpravodajstvím.

Pátřej po zdrojích, na které článek odkazuje. Vychází autor ze studie nebo průzkumu? Jestli je studie věrohodná, musí být dohledatelná. Když máš nějaké pochybnosti, pátrej po konkrétní univerzitě nebo výzkumném centru, kde mělo k výzkumu dojít. To samé platí o expertech. Není expert jako expert. Proto se vždy ptej, jestli je citovaný odborník opravdu znalcem tématu a snaž se zjistit o něm více.

Říď se selským rozumem. Co považuješ za nedůvěryhodné, to hod' do Googlu.??? Pokud je zpráva důležitá a pravdivá, přetahuj se o kauzu všechna média. Jestli jsi informaci jinde nenašel, pravděpodobně nebude věrohodná.

U článku chybí autor a portál, který je uveden jako zdroj, odkazuje jen na další články na stejném webu. Důvěryhodnost informace je tedy spekulativní.

Svalování viny a nálepkování

Manipulativní články ti budou podsouvat už „hotové“ názory. Často to dělají skrytě skrze negativní „nálepky“, které přilepí na kohokoliv, kdo se jim zrovna hodí. Ať už to jsou jednotlivci, skupiny lidí, politici, státy, média, prostě kdokoliv s opačným názorem. Jestli si opakovaně všímáš stále těch samých „viníků“, kteří můžou za všechno špatné, je to náznak manipulace.

Je text plný nálepek? Používá autor nebo web hodně přívlastků, aby v tobě vyvolal odpor k určitým jedincům nebo skupinám? Pak se nejedná o seriózní novinařinu a je lepší si zprávy vyhledat jinde.

Vymyšlení faktů

Pro fake news je charakteristické, že jejich autoři použijí pravdivý fakt a obalí ho v těstíčku vymyšlených informací tak, aby upoutali pozornost čtenáře a zmanipulovali ho tam, kam potřebují. Použivej více zdrojů. Ano, zase ty zdroje. Pokud chceš získat přehled o tématu, měl by sis vždy dohledat více článků od několika autorů z různých médií. Pokud o něčem v době internetu píše jen jeden web, něco tu nehraje. Dezinformační weby jsou často zacyklené a odkazují na sebe navzájem. Pozor na to! Pokud se

ani po několika proklicích nedostaneš k uvedené studii nebo jasně pojmenovanému zdroji, zpozorni. Jestli se autor ohání "tajným zdrojem" aneb „jedna paní povídala“, je dost možné, že si ho prostě vymyslel.

Manipulace obrazem

Využívání Photoshopu k zasazení fotky do jiného kontextu. S Photoshopem už dnes umí kdekdo a přetvořit si realitu k obrazu svému bohužel není nic složitého. Fotka je navíc často ta první věc, které si na článku všimneme, a čím víc šokující je, tím spíš si článek rozklikneme. Manipulaci použitím v jiném kontextu lze vidět na příkladu uprchlické krize v roce 2015, kdy spousta médií k článkům o tomto tématu přikládala fotku, která byla vyfocena v devadesátých letech, a byli na ní Albánci, nikoliv migranti z Blízkého Východu a Afriky, o které se jednalo během uprchlické krize v roce 2015. A pokud člověk nebyl pozorný, snadno na takovou manipulaci naletěl. Pokud se ti fotka nezdá, vlož ji do vyhledávačů Google Images nebo Tineye.com a zjisti, v jakém kontextu byla fotka sdílena na internetu v minulosti. I tak můžeš odhalit podvod.

Hra se strachem a emocemi

Emoce jsou přirozená věc. Správný novinář s nimi ale zachází s nejvyšší opatrností. Zpravodajství přináší pouze suchý popis faktů, kde pro emoce není prostor. V publicistice, tedy třeba u komentářů, zase musí být jasně patrné, že jde pouze o autorův pohled. Když naopak narazíš na článek, nad kterým se třeseš vzteky nebo strachy, pak tebou s největší pravděpodobností někdo manipuluje. Dej pozor na příliš dramatické titulky – vykřičníky, CAPS LOCK a přísná obvinění jsou znakem, že se asi nejedná o seriózní žurnalistiku a měl bys článek brát s rezervou.

Pozor na konfirmační zkreslení, tedy na tendenci více věřit tomu, o čem jsme už předem přesvědčeni.“
(Gregor. M. a P. Vejvodová, 2019)

Na odhalování dezinformací, hoaxů a fake news existují specializované weby: [StopFake](#), [Kremlin Watch](#), [Ho@x](#), [Manipulátoři](#) – otevřená neideologická platforma pro relevantní a faktickou diskuzi, [Demagog](#) – odhalování nepravdivých výroků a závazků politiků nebo jiných veřejných osob, v tzv. fact checkingu.

Jako antisystémové zpravodajské weby jsou označovány weby šířící dezinformace, prorusky orientované, kritizují státní systém, Evropskou unii či USA.

Kategorizaci zpravodajských webů vytvořena NFNZ, Katedrou mediálních studií a žurnalistiky FSS MÚ a oborem Studia nových médií na FF UK, která obsahuje i seznam tzv.. Antisystémových webů naleznete zde: <http://www.mapamedii.cz/>,

Databázi webových stránek s proruským zaměřením s komentářem k jejich obsahu a odkud přebírají své zpravodajství, naleznete na: <https://neovlivni.cz/category/ruska-stopa/prokremelska-media/>

Pravidla novinářské a zpravodajské práce

Novináři se stejně jako jiné profese musejí řídit určitými pravidly – etické kodexy, zákony o rozhlasovém a TV vysílání, tiskový zákon atd... Práva a povinnosti novináře se nachází jako každý zákon v listině základních práv a svobod a tou je právo občanů na včasné, pravdivé a nezkrácené informace. Žurnalistika je tak veřejnou službou zprostředkovávající objektivní informace občanům. Neznamená to, že novinář nemá na událost nějaký názor a nemůže jej vyjádřit. Vždy je důležité rozlišovat

zpravodajství a publicistiku. Zpravodajství je například informace o hlasování o důvěře vlády. Musí být věcné, objektivní a odpovídá na základní otázky: Kdo? Co? Kdy? Kde? Proč? V publicistických textech si o hlasování o důvěře vlády novinář něco myslí. Obojí musí mít vždy autora a zdroje. Ani jedno nelze míchat dohromady!

Základní pravidla novinářské práce a žurnalistiky shrnuje etický kodex České televize, ČRo, ČTK či Syndikátu novinářů v ČR, z. s.⁸

→ **Novinář může použít skryté nahrávací zařízení, pokud je získání informace ve veřejném zájmu, je ve veřejném zájmu, aby se takto získaná informace zveřejnila.** Odhalení korupce, trestného činu. Např. viz kauza uneseného syna premiéra Andreje Babiše, kdy zveřejněný rozhovor s jeho synem přinesl nové informace v kauze Čapí hnízdo (https://www.lidovky.cz/byznys/pravo-a-justice/skryta-kamera-je-mozna-neeticka-ale-legalni-babis-mladsi-je-osoba-verejneho-zajmu-shoduji-se-experti.A181115_160420_In_domov_ele). Co se týče použití skryté kamery, právníci přiznávají, že v některých případech může nahrávka hrát důležitou roli. Někdy jediné kamera může dopomoci správné dokumentaci. Nahrávka potvrzuje, co by jinak novinář napsal, a dokumentuje, jak k tomu došlo a v jakých souvislostech. Na druhou stranu problematické jsou rozhodně fotky tzv. paparazzi.

Stejně jako ostatní občané musí i novináři dodržovat zákony ČR, ale zároveň mají i určitá privilegia, pokud zjišťují informace ve veřejném zájmu. Novinář má **právo na ochranu zdroje a informací**⁹ – právo neprozradit zdroj informace, kterou získal důvěrně. Nesmí však krýt páčání závažných trestných činů, v takovém případě se vystavuje riziku, že sám bude trestně stíhán a může také dostat pokutu. Odhalení zdroje se však považuje za nutné pouze v souvislosti s velmi závažným trestným činem a tam kde orgány činné v trestním řízení nemají žádné alternativní prostředky k objasnění vyšetřovaného případu.

V trestním zákoníku je obecně dáno, že nikdo nesmí úmyslně šířit poplašnou zprávu, hanobit jiný národ, rasu, pohlaví, náboženství či jiné skupiny a podněcovat k násilí vůči nim.

Zákony ovlivňující žurnalistiku – zákon o ochraně osobních údajů, Zákon o České tiskové kanceláři, Zákon o České televizi, Zákon o Českém rozhlasu, Autorský zákon 121/2000 Sb., Tiskový zákon 46/2000 Sb., Zákon 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, Zákon 148/1998 Sb., o ochraně utajovaných skutečností, Zákon 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, Zákon 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, Zákoník práce 262/2006 Sb.

Dezinformace

Pojem „dezinformace“ znamená šíření záměrně nepravdivých informací, obzvláště pak státními aktéry nebo jejich odnožemi vůči cizímu státu nebo vůči médiím, s cílem ovlivnit rozhodování nebo názory těch, kteří je přijímají. Je pozoruhodné, že tento dnes mezinárodně užívaný pojem pochází nejspíš z ruského дезинформация [dezinformacija], který byl prvně zaznamenán v roce 1949 (jak uvádí např. Oxford English Dictionary). Dezinformace se ale aktivně už mnohem dříve, byly doménou špiónů, agentů a vyzvědačů. Vojevůdci, vládci i další významné osobnosti se napříč lidskou historií uchýlovali k oklamání svých protivníků pomocí toho, dnes nazýváme dezinformace. Dezinformace využívaly

⁸ Je dobrovolným profesním sdružením novinářů. Jeho členem se může stát každý aktivní novinář, ať už pracuje na stálý pracovní poměr, nebo volně spolupracuje s několika redakcemi. Více zde: <https://syndikat-novinaru-cz-s.webnode.cz/syndikat/>

⁹ Toto právo vychází z článku 17 Listiny základních práv a svobod, který přiznává svobodu projevu a právo na informace. Konkrétní podobu práva na ochranu zdroje a obsahu informací nalezneme v zákoně č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání v § 41. Podobnou formulaci obsahuje i tiskový zákon č. 46/2000 Sb.

všechny strany bojující ve světových válkách (vylození v Normandii) a v mnohem větší míře našly uplatnění také ve válce studené (operace Neptun, operace Infection – AIDS z amerických laboratoří k nám domů). Za šíření dezinformací bylo označeno tvrzení vlád Spojených států a Velké Británie a jejich zpravodajských služeb, že Irák krátce před invazí do Iráku v roce 2003 vlastnil zbraně hromadného ničení.

Příkladem dezinformační kampaně může být praní špinavých informací. Postupně na sebe odkazující zdroje vedou k tomu, že se původně špinavý nebo nijak nezjištěný, neprokázaný původ informace postupně „očistí“ tím, že ho převezmou i seriózní média. Dalším příkladem je tzv. „obsah bez záruky“ – tedy informace bez záruky kvality, obsahu i původu. Dezinformace svůj původ cíleně zatajují či falšují (podobně jako padělané zboží), nebo svůj původ vůbec neuvádějí a nikdy neručí za obsah informací. Důvěryhodná média naopak zdroje ověřují, uvádějí fakta (a tam, kde nejsou k dispozici, jasně rozlišují fakta od domněnek či názorů) a za kvalitu šířených informací odpovídají (např. tím, že v případě pochybení zveřejní omluvu a opravu).

Značná část toho, co publikují dezinformační platformy, se může zakládat na faktech, avšak obsahovat vymyšlenou nebo zkreslenou „nadstavbu“. Tím získávají dezinformace falešný punc věrohodnosti. Nebezpečí tkví v tom, že dezinformační obsah nepodkopává autoritu např. jednoho konkrétního politika nebo politické strany, ale často způsobuje nedůvěru vůči médiím jako takovým, vůči politickému systému či samotné demokracii. Navíc vzbuzují apatii, jelikož šíří myšlenku, že „věřit se nedá ničemu“ a „dělat s tím nejde nic“, protože všechno mají v rukou všemocné šedé eminence.

Proč je nebezpečná teroristická dezinformační kampaň?

Protože provokuje některé osoby k tomu, aby své problémy řešily konverzí k fundamentalistické ideologii a následně hledali východisko v teroristickém útoku.

Proč je nebezpečná extremistická dezinformační kampaň?

Protože provokuje společnost a vybízí ji k trestné činnosti spojené s extremismem a k jednání v rozporu s demokratickými a ústavními principy.

Proč je nebezpečná pro-kremelská dezinformační kampaň?

Protože pomocí lží, polopravd, relativizace faktů a manipulace provokuje společnost k podpoře nedemokratických, extrémistických postojů a vštěpuje jí pocit bezmoci v rámci demokratického systému (volby, soudy).

K šíření dezinformací může sloužit celé spektrum sdělovacích prostředků od denního tisku přes televizní vysílání až po sociální sítě. Ve srovnání s minulostí je znatelný rozdíl v rychlosti jejich šíření. Dezinformace se objevují v médiích téměř každý den a k jejich masivnímu rozšíření dopomáhá internet a sociální sítě. Běžně jsou zveřejňovány, senzace, zločiny a podvody, zkrátka všechno, co člověk vytrhne z všednosti dne (pozor dezinformace a fáma jsou dva odlišné pojmy dezinformace je záměrně vypuštěná nepravdivá/zmanipulovaná informace, která má za cíl manipulovat ovlivnit názor čtenáře, fáma má za cíl zaujmout, zviditelnit se). Autoři těchto článků se nezatěžují pravidel etického přístupu k žurnalistice a bez skrupulí strkají nos do osobních životů známých osobností, překrucují realitu nebo si jednoduše vymýšlejí.

Dezinformace se využívají v boji o moc v politice očernění protivníka, manipulací voličů (např. v USA), nebo podkopání důvěry ve státní zřízení, mezinárodní organizace apod. V České republice existují weby, jejichž obsah je proruský zaměřený (sputnik.com) a napomáhají tak k šíření dezinformací z Ruska – snaží se např. ospravedlnit válku na Ukrajině a využívá k tomu těžko ověřitelné informace.

BIS ve své výroční zprávě za rok 2017 uvádí, že segment tzv. dezinformačních webů je jen jednou ze součástí systému ruské hybridní strategie a v drtivé většině případů je součástí oné krycí kouřové clony, v níž a za níž se kryjí jiné zásadnější aktivity s vazbou na Rusko a jeho zájmy. Drtivá většina dezinformačních webů v českém jazyce je dílem českých (ideologicky motivovaných a přesvědčených o škodlivosti NATO, EU, USA, liberální demokracie či prvoplánově proruských) občanů, které nepodporují ruské entity. Tito aktivisté jen v rámci svých občanských práv a svobod šíří to, čemu věří, že je pravdivé. Jejich činnost je věcí diskuze a kritiky v rámci svobody slova a případně občansko-právních sporů, čímž ovšem nijak nezpochybňujeme, že tito lidé a jejich webové projekty zneužívá ruská strana pro šíření propagandy a dezinformací či pro podporu jiných komponentů hybridní strategie.

Zdroje:

- Definice dezinformací a propagandy. Ministerstvo vnitra [online]. Staženo [11.7.2018] Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/definice-dezinformaci-a-propagandy.a>
- GREGOR, Miloš a Petra VEJVODOVÁ. *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!*. 2. vydání. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-2249-5.
- Kodex: Syndikát novinářů ČR, z.s.. Syndikát novinářů České republiky [online]. Copyright © 2017 [cit. 30.4.2019]. Dostupné z: <https://syndikat-novinaru-cr-z-s.webnode.cz/etika/kodex/>
- Gregor. M. a P. Vejvodová. *Zvol si info – Surfařův průvodce po internetu*. [online]. Zvol si info z.s. 2019 [cit. 30.04.2019]. Dostupné z: <https://zvolsi.info/surfarovym-pruvodcem/>

